

3. Keenan E.L. Explaining the Creation of Reflexive Pronouns in English / E.L. Keenan // *Studies in the History of English: A Millennial Perspective*. — N.Y. : Mouton de Gruyter, 2002. — P. 325–355.
4. König E. Intensifiers as Targets and Sources of Semantic Change / E. König, P. Siemund // *Meaning Change — Meaning Variation* / [R. Eckardt, K. von Heusinger (eds.)]. — 1999. — Vol. I. — P. 97–109.
5. Quirk R.A *Comprehensive Grammar of the English Language* / R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvik. — Longman : London-New York, 1985. — 1779 p.

Н.Ф. Гладуш,

Київський університет імені Бориса Грінченка

АКТОМОВЛЕННЕВА ПОСЛІДОВНІСТЬ У ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Функціональна спрямованість теорії мовленнєвих актів зумовила вивчення структури дискурсу та ролі мовленнєвого акту в цій структурі. Дослідження структури дискурсу стало актуальним і важливим хоча б тому, що в деяких випадках визначити іллокутивну силу висловлювання можливо лише в контексті наступного мовленнєвого акту, і не кожне висловлювання можна вжити після якогось іншого висловлювання. Цілісність дискурсу передбачає існування певної закономірності синтагматичної сполучуваності мовленнєвих актів, а відтак існує комунікативний порядок мовленнєвих актів, певна структура обміну мовленнєвими діями.

Ситуація використання мови — це, перш за все, ситуація інтеракції, основною умовою якої є наявність хоча б двох мовців. Тому не випадково, що як мінімальна одиниця діалогічної взаємодії виступає єдність хоча б двох послідовних мовленнєвих дій — діалогічна єдність, яка характеризується такими особливостями: усі репліки пов'язуються єдиною темою; мінімальна діалогічна одиниця починається з абсолютно незалежного і завершується абсолютно залежним мовленнєвим актом; у межах послідовності реплік усі відношення іллокутивного змушення і саме змушення виконані; усередині цієї послідовності не існує іншої послідовності [4, 25].

Мета статті полягає у визначенні ролі мовленнєвого акту в структурі дискурсу. З точки зору позиції і функції мовленнєві акти в елементарній мовленнєвій взаємодії поділяються на ініціальні та реактивні, або відповідні. У дискурсі ініціальні та відповідні мовленнєві акти утворюють пари, що розглядаються як вияв прагматичного сполучення: запитання — відповідь, відмова від відповіді; прохання — дозвіл, відмова; обіцянка — прийняття, неприйняття; твердження — згода, незгода; пропозиція — згода/незгода, запрошення — прийняття / відмова та багато інших.

Синтагматична парність мовленнєвих актів може бути факультативною або обов'язковою, оскільки організація мовленнєвої взаємодії залежить від багатьох позамовних чинників, які значною мірою і визначають перебіг іллокутивної сполучуваності мовленнєвих актів. Наприклад: (1) *Aren't you glad you use DIAL? Don't you wish everybody did?* (2010 Television advertisement for Dial soup); (2) *Irate Mother (at dinner): "Johnny, I wish you'd stop reaching for things. Haven't you a tongue? Johnny: "Yes, Mother, but my arm's longer". (Language and Humour, p.16)*

У першому випадку мовленнєвий акт, який є риторичним запитанням, функціонує як директив і зумовлює невербальну дію адресата, а саме покупку товару мила марки "Dial". У наступному прикладі адресат ігнорує директивне прочитання риторичного запитання і дає відповідь на нього.

Мовленнєвий акт перформатива має обов'язкову синтагматичну сполучуваність, бо є керуючою одиницею і завжди вимагає завершення, вербального або невербального виконання: *I baptize this boy John Smith which changes a nameless boy into one with a name, або "This court sentences you to ten years' imprisonment" which puts the person into prison.*

Синтагматичне об'єднання мовленнєвих актів може дати пояснення імпліцитним прочитанням мовленнєвих актів, появи непрямих значень. Наприклад, розглянемо таку пару мовленнєвих актів як прохання — вдячність. Адресант може висловити вдячність за щось замість прохання, при цьому адресант має на увазі прохання. Саме тому висловлювання "Дякую, що ви зачинили двері" начебто передбачає стандартне прохання "Зачиніть, двері, будь ласка". Підтвердженням такого використання висловлень слугують розповсюджені оголошення на кшталт: *Thank you for cleaning up after your dog, Avoncliff welcomes dog owners who clean up after their dogs = Clean up after your dog.*

Вищезазначений список пар мовленнєвих актів не повний не тільки тому, що проблема недостатньо вивчена, а й тому, що відношення між мовленнєвими актами є складнішими. Тут доцільніше говорити про іллокутивну узгодженість / неузгодженість мовленнєвих актів. Мовленнєвий акт вважається іллокутивно узгодженим, якщо потім іде типова конвенціональна реакція. Конвенціональна реакція на твердження є його підтвердження або заперечення; на запитання — відповідь (різних типів і структур); на спонування — згода або відмова; на експресивні мовленнєві акти, такі, як вибачення, поздоровлення тощо — чітко регламентовані відповіді. Наприклад:

A: *Would you like to come over for a drink tomorrow?*

B: *Yes, that would be nice. (Accept) Yes, if it could be after six. (Accept with condition) No. (Reject).*

Мовленнєвий акт пропозитива потребує прийняття пропозиції — згоди, часткової згоди, незгоди. Незгода частіше висловлюється не так категорично, адже мовленнєвий код ввічливості вимагає застосування більш ввічливих форм на кшталт: *Thank you very much, but I'm afraid I'm booked up tomorrow night, what about... (etc.)* Різні ролі комунікантів і ситуації мовленнєвої взаємодії будуть породжувати різні структури таких пар мовленнєвих актів. Ввічлива незгода швидше за все буде складатися з вдячності *Thank you very much*, виразу пом'якшення *I'm afraid*, пояснення причини незгоди *I'm booked up tomorrow night*. Така модель мовленнєвої взаємодії характерна для спілкування друзів, колег у неформальних ситуаціях. Якщо комуніканти знаходяться в більш інтимних стосунках, то перелічені вище мовленнєві ходи можуть бути відсутніми.

У процесі спілкування репліки можуть бути неузгоджені за своєю іллокутивною функцією. Результатом такого неузгодження є імплікації та комунікативні девіації — різноманітні помилки, невдачі, збої у спілкуванні [1, 248–249]. Розглянемо приклади:

(1) *Bunty: I want you to stop playing for a minute.*

Nicky: I am not interested in what you want. (Coward)

(2) *Jones was always trying to borrow money, and his friends had begun to avoid him. One morning he tackled an acquaintance in the street before the latter had a chance to escape. "I say, old man," began Jones, "I'm in a terrible fix. I want some money badly, and I haven't the slightest idea where on earth I'm going to get it from." "Glad to hear it, my boy," returned the other promptly. "I was afraid that you might have an idea you could borrow it from me." (Language and Humour)*

Функціонування підкреслених висловлень як директивних (прохання припинити гру й позичити гроші) можливе в ситуаціях мовленнєвої взаємодії друзів, близьких людей, тобто при відносно рівних статусах адресанта та адресата. Крім того, об'єкт чи предмет бажання мовця повинен перебувати в полі зору адресата, бажана дія адресата залежить від нього або пов'язана з його соціальною чи функціональною роллю. Наприклад, адресат-хазяїн будинку намагається виконати бажання гостей. Через це висловлювання про бажання, як правило, сприймається як прохання. У випадку відсутності такого зв'язку розповідне речення не може виконувати функцію спонукального (приклад 2), а для його директивної інтерпретації потрібна експлікація прохання. Подібні факти вказують на те, що висловлювання будуть виконувати свою непряму комунікативну функцію тільки при певній підтримці контексту.

Іллокутивно залежним мовленнєвим актом вважаються такі акти, що пов'язані в даному мовленнєвому контексті відношеннями «іллокутивного спричинення». Термін «іллокутивне спричинення» експлікує зв'язок між репліками: вважається, що один мовленнєвий акт спричиняє інший мовленнєвий акт. Змушення формується під впливом іллокутивної функції висловлювання, а також під впливом загальних законів діалогу, конверсаціональних максим, принципів ввічливості.

Мовленнєвий акт вважається іллокутивно незалежним, якщо в діалозі немає такої репліки, яка б його спричиняла. Наведемо приклад:

NW: Okay, the first question is easy: Is your real name Roberta?

BB: No. It's really Bobbi. (New Woman)

Ініціальна репліка представляє собою запитання і є абсолютно незалежним мовленнєвим актом, бо немає такої репліки, яка б його змусила. Друга репліка викликана попередньою і є абсолютно залежним мовленнєвим актом, у наступному контексті немає іншої репліки, яку б вона спричиняла.

Роль мовленнєвого акту в організації діалогічного дискурсу залежить і від позиції мовленнєвого акту в усьому дискурсі: розрізняють ініціальні, медіальні, фінальні мовленнєві акти; проспективні й ретроспективні; мовленнєві акти з фіксованим / нефіксованим дискурсним компонентом [3, 47–51]. Прикладами мовленнєвих актів з фіксованим дискурсним компонентом слугують акти привітання (ініціальні акти) і акти прощання (фінальні). Ці мовленнєві акти є також організуючими стереотипними актами дискурсу [2,

57–62]. Якщо пресупозиція мовленнєвого акту орієнтована на майбутнє, мовленнєвий акт називається проспективним. Якщо пресупозиція мовленнєвого акту спрямована в минуле, він називається ретроспективним. Такими актами є відмова, вибачення, згода / незгода тощо. Наприклад: *Would you like to join us for lunch?– No. I don't like people who eat with their dirty hands out. He turned and left the office (Sheldon)*. Перший мовленнєвий акт — директив — проспективний акт, другий — відмова — ретроспективний акт. Деякі мовленнєві акти мають різновекторну орієнтацію пресупозицій. Наприклад, висловлювання вибачення базуються на перспективному намірі й зворотно спрямованій ретроспективній оцінці. *"I am sorry," he said, "I know I shouldn't have come." "Don't worry. It's O'K." (Cutting)*. Перше висловлювання зорієнтовано на наступний мовленнєвий акт адресата — прийняття вибачення, а друге оцінює вже зроблені дії адресанта.

Кожний мовленнєвий акт у дискурсі виконує численні функції і має багато цілей. Цілі можуть бути організовані ієрархічно як стратегічні або локальні відповідно до певних стадій, фаз розвитку всієї комунікативної події.

Таким чином, досліджуючи роль мовленнєвих актів в організації дискурсу, встановлюються типові моделі організації дискурсу, фрейми мовленнєвих подій, описуються їх системні особливості, досліджуються переваги комунікантів у використанні мовленнєвих дій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. Нариси з лінгвістичної прагматики / Ф. Бацевич. — Львів: ПАІС, 2010. — 336 с.
2. Положин М.М. Дискурсивні стратегії та організуючі стереотипні висловлювання в англійській мові / М.М. Положин // Дискурс іноземномовної комунікації. — Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, — 2002. — С. 49–76.
3. Почепцов О.Г. Речевой акт и организация дискурса / О.Г. Почепцов // Вісник Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, 1988. — № 2. — С. 47–51.
4. Cutting J. Pragmatics and Discourse: A resource book for students / J. Cutting. — London and New York: Routledge, 2008. — 187 p.